

# DIDEROT RÉMÁLMA,

AVAGY A TUDÁSMEGOSZTÁS MIKÉNTJEI A FELVILÁGOSODÁSTÓL A *GROKIPEDIA*IG



NÉHÁNY REBELLIS ZSENI A 18. SZÁZADBAN AZT VETTE A FEJÉBE, HOGY ALKOTNAK EGY VARÁZSKÖNYVET, AMELYBE ÖSSZEGYŰJTİK MINDAZT A TUDÁST, AMELY RENDELKEZÉSÜKRE ÁLL, ÉS ENNEK SEGÍTSÉGÉVEL TÉRTŐL, IDŐTŐL ÉS TÁRSADALMI HELYZETTŐL FÜGGETLENÜL FELSZABADÍTJÁK AZ EMBERISÉGET. ÚGY GONDOLTÁK, A LEGNAGYOBB ELMÉK ETTŐL KEZDVE MAJD GENERÁCIÓRÓL GENERÁCIÓRA TOVÁBBADJÁK SZELLEMI KINCSEIKET, ÉS ÍGY A HUMÁN CIVILIZÁCIÓ EGYRE MAGASABB SZINTRE JUT ÖNNÖN LEHETŐSÉGEINEK KITELJESEDÉSÉBEN. ALKOTÁSUKAT SZERÉNYEN „ENCIKLOPÉDIÁNAK” NEVEZTÉK EL, AMI ’MINDENRE KITERJEDŐ TUDÁST’ JELENT. TALÁN MERT A BIBLIA SZÓ MÁR FOGLALT VOLT, PEDIG A ’KÖNYVEK KÖNYVE’ ELNEVEZÉS

IS TALÁLÓ LETT VOLNA. A TUDÁSRA SZOMJAS, MEGÉRTÉST KERESŐ EMBER FIGYELMÉERT EZT KÖVETŐEN SOKÁIG EZ A KÉT MONUMENTÁLIS MŰ VERSENGETT. AZTÁN JÖTT A WIKIPÉDIA, AMELYBE MÁR BIZTOSAN BELEBORZONGTAK VOLNA AZ EGYKORI ALKOTÓK, MAJD A GROKIPEDIA, AMELLYEL A LEGNAGYOBB RÉMÁLMUK VÁLT VALÓRA. A KÉT MATUZSÁLEMI KORÚ KÖNYV PEDIG A KÖZÖS ELLENSÉG LÁTTÁN ÖSSZENÉZETT, ÉS RÁDÖBBENT, VALÓJÁBAN MILYEN SOK A KÖZÖS BENNÜK. AZTÁN A KIS WIKIPÉDIÁT IS BEVETTÉK A BANDÁBA, ÉS ETTŐL KEZDVE HÁRMASBAN SKANDÁLTÁK, HOGY NEM ÉS NEM, AZ EMBEREK SOSEM ADHATJÁK ÁT AZ IRÁNYÍTÁST A GÉPEKNEK OLYAN KULCSFONTOSAGÚ TERÜLETEKEN, MINT A TUDÁS.



## EGY HAJÓBAN

A Biblia és az enciklopédia eszme mögött a motívumszinten valójában ugyanaz a szándék húzódik meg: tanítani, felszabadítani, jobba tenni az emberiséget. A strukturális hasonlóságok is bőségesek: mindkettő valamilyen tudást oszt meg a világról, méghozzá pedánsan rendszerezve, és a szerzők mindkét esetben beazonosítható emberi lények – még akkor is, ha a szent szövegek „igazi” szerzője a hagyomány szerint a szentlélek.

Nem is akármilyen szerzőkről van szó, hanem kiválasztottakról. És ez még a modern kori lexikonok esetén is így van, ahol, ha netán egy doktori iskolás hallgató lexikonszócikk írására kapott felkérést, az kivételes megtiszteltetésnek minősült, és kimagasló individuális teljesítménynek számított, ami felől – Thomas Kuhn metaforájával élve – az adott tudományág mindenkori „főpapjai” döntöttek, csakúgy, mint a témákról, amelyekről ezek a könyvek szót ejtenek.

## A KAPITÁNYOK

Az emberiség már úgy hatezer éve belátta, hogy jobban jár, ha az egyes fontos területeken elfogadja, hogy leg-

jobbjai adnak iránymutatást a többieknek. A tudás, a leghumánusabb emberi érték terén is így tett: több ezer és több száz éves gigantikus tudástára esetén is egy kiválasztott csoportra bízta a szelektálást és a rendszerezést. Az idők során szép lassan kialakult az a hagyomány, hogy nagyon meg kell erősödni egy-egy új nézőpontnak ahhoz, hogy bekerülhessen a tudományos vagy teológiai diskurzusbá, és kanonizálódjon. Ezek a nagy hajók mindig is lassan, megfontoltan fordultak, áldozatokat is ejtve útközben, de összességében azért biztosan és biztonságosan haladva.

## A VIHAR

Az internet megjelenése a 90-es évek közepén alapvető változásokat hozott: viharos gyorsasággal vált megkerülhetetlenné az élet minden fontos területén a kereskedelemtől a kommunikációig.

A könyvek sem kerülhették el a hatását. A Floridai Egyetem és a Londoni UCL kutatói például azt találták, hogy 2003 és 2023 között a munka és tanulás céljától eltérő napi olvasás összességében 40%-kal csökkent a vizsgált országokban, és ezzel párhuzamosan az ún. műveltségi szint lefelé zuhant, ami a világ egyik vezető nagyhatalma, az USA ese-

tében ma már csak 79%, ami a világ összes országa között csak a 36. hely.

A hagyományos tudástárak igyekeztek megtalálni a helyüket ebben az új világban, és alternatívák is születtek. Így jött létre a Wikipédia is 25 évvel ezelőtt, amely bármennyire is más, mint elődei, de ha jobban megnézzük, mégiscsak a régi, hagyományos értékrendet tükrözi.

Már a logója is – amely egy 3D-s puzzle-darabkákból összeálló glóbusz görög, kínai és más írásjelekkel – azt fejezi ki, hogy célja a bábeli zűrzavar rendbetétele, a nagy kirakós kirakása. A szócikkek fehér „lapon” fekete betűkkel, szépen strukturálva jelennek meg rendezett szócikkekként.

Van azért néhány nagyon fontos különbség is: itt már bárki lehet szerző és szerkesztő, az emberek egymást javíthatják teljesen demokratikusan, de a szerzők továbbra is felelősséget viselnek a szavaikért, hiszen minden beavatkozás visszakövethető, és a szövegek többnyire forrásokat is tartalmaznak. A kiválasztottság tehát megszűnt, de az alkotók többnyire itt is elhivatott, jobbító szándékú emberek, a Wikipédia mégis nagyon lassan nyert, ha nyert egyáltalán bebocsátást a tudás templomaiba, például az iskolákba.

Az is igaz azonban, hogy míg 5-10 éve még skandalumnak számított, ha egy diák a Wikipédiára hivatkozott egy dolgozatban, ma már csak egy legyintést ér, hiszen nem ritka, hogy már az alsós gyerekek is mesterségesintelligencia-alkalmazással írják meg a házi feladatukat.

De ezzel együtt is az internetre és benne a Wikipédiára akár úgy is tekinthetünk, hogy ezzel bizonyos értelemben Descartes-ék álma vált valóra, amely a tudáshoz való univerzális hozzáférés volt, és a világháló, és így maga a Wikipédia is ezt az álmod teljesíti ki azzal is, hogy a tudásmegosztást immár nemcsak a befogadók, de a definíciókat adó szerkesztők oldaláról is demokratizálta.

De nem ez az egyetlen különbség, hiszen a Wikipédia már egy nemlineáris, hipertextuális, hálózatos tudásbázis felé mutat, ahol elvileg legalábbis minden mindennel összekapcsolódhat, és végső soron végtelenné válhat a tudás.

Hogy megugorható-e ez a szint, az nagy kérdés.

## NAVIGÁCIÓS PROBLÉMÁK

A posztmodern filozófiában régóta komoly kételyek merülnek fel a tudás demokratizálási lehetőségeivel kapcsolatban. Foucault és Derrida leginkább a tudás hatalmi aspektusára néz ferde szemmel. Nem hisznek abban, hogy a tudásból rend, abból haladás és emancipáció következne. Inkább arra figyelmeztetnek, hogy az ún. tudás mindig csak egyfajta konstrukció, amely hatalmi érdekeket szolgál, és instabilitáshoz vezethet. Korunk érdekes paradoxona, hogy az enciklopédista álmokat éppúgy igazolja, mint ezeket a posztmodern kritikákat.

Különösképp így van ez Elon Musk pályafutásának legújabb művével, a Grokpediával, amely akár tudásfilozófia kísérletként is felfogható.

A Wikipédiával szemben a legnagyobb különbség itt az, hogy ez már nemcsak kollektív és hálózatos, hanem generatív. A mindenkori legfrissebb tartalmakból ember közreműködése nélkül válogat, így nincsenek sem tudományos, sem morális, sem kulturális megfontolásai.

Ez már nem is tudástár, hanem egyfajta tudásgép.

Ilyen értelemben tehát valójában nem a Wikipédia volt az ugrás az enciklopédikus hagyományhoz képest, hanem ez, hiszen míg az előbbi még hagyományos, semlegességre törekvő archívumként, struktúraként jelenik meg, ez egy folyamatosan, kontextustól függően változó, objektivitásra egyáltalán nem törekvő diskurzus. Ettől jelent ez a jelenség brutális kulturális törést, azt a pontot, ahol az emberiség történetében először és talán végleg az intelligencia és a tudás szétválk, és az igazság már csak egy statisztikai effektus.

S noha Musk a megalkotásakor azt nyilatkozta, egyfajta jobb, intelligensebb enciklopédiaeszményben gondolkodik, és a célja az, hogy a Wikipédiával szemben egy semlegesebb, ideológiailag kevésbé elfogult tudásforrást nyújtson, a realitás sokszor a torzítások, hallucinációk felé mutat.

A rokonszenv ébredését nem könnyíti meg a Wikipédia bájosan anakronisztikus megjelenésével és imponáló soknyelvűségével szemben álló koromfekete megjelenése és egynyelvűsége sem.

✦  
**Ha a tudás szimulálható,  
akkor mi marad nekünk, embereknek  
az episztemikus kiváltságainkból?**



## VISSZA A KIKÖTŐBE

A civilizáció eddigi korszakában a tudás egyértelműen az emberi elme tulajdonsága volt, itt már csak rendszerállapot és hálózati dinamika, azaz voltaképp a tudás dehumanizálásának lehetünk tanúi. Nagy kérdés, hogy ha a tudás szimulálható, akkor mi marad nekünk, embereknek az episztemikus kiváltságainkból?

Hiszen Musk Grokpediája bevallotta az aktuális internetes tartalmakból merít súlyozás és szűrők nélkül. Ezeknek ma 5–20%-át, de bizonyos szegmensekben már 50%-át mesterséges intelligencia állítja elő. És ez az arány folyamatosan nő. Ilyen körülmények között vajon megakadályozható-e, hogy az ember a tudás terén mindenről lemondva

megelégedjen a passzív befogadással, és a sorsát teljes egészében a gépekre bízva? Megakadályozható-e, hogy intelligens buták legyünk?

Nem tudom, de eszembe jut, hogy a minap az ötödikes kislám természetismeret-órájára készülve megkérdeztük a mesterséges intelligenciát, mi a különbség a kerti csiga és az éti csiga között. Nem voltam biztos benne, gondoltam, ez azért nem olyan bonyolult kérdés, hogy ő ne tudná. Mondta is, hogy a kerti csigának nincs háza. Gyanakodni kezdtem, és nagy bátran azt mondtam neki, hogy de igenis van. Erre azt mondta, hogy ja igen, van, csak nem olyan nagy és erős. Itt elbúcsúztunk egymástól, és elővettük a könyvet. Drukkolok a könyveknek!

Figuli Krisztina